

THEOLOGIA BIBLICA

Görgey Etelka*

Pálfa

A Misna Gittin traktátusa**

A házassági elválásról

Bevezetés

A címben szereplő *get* szó [amelynek többes számú alakja a *gittin*] alapvetően két típusú dokumentum megnevezése: a *get pitturin* a válólevél, míg a *get sibrur* a rabszolgáknak adott felszabadító okirat. A *Gittin* traktátus azonban az elsőt foglalja, és a haláchikus irodalomban minden olyan alkalommal, amikor a *get* szó magában fordul elő, a válólevélre utal. A traktátus tehát nem a válással, a válás erkölcsitörvényi implikációival foglalkozik, hanem a válólevéllel: a dokumentum érvényességének kérdésével, illetve ennek a házassági elválásra vonatkozó következményeivel.

A traktátus a *Nasim* [Nők] rendben található, bár sok hasonlóságot mutat fel a *Nezikin* [Károk] rendben található traktátusokkal, főleg nyelvezetében és az eljárásjogra utaló megjegyzéseiben. A *Gittin* a rendben a hetedik, azaz utolsó előtti traktátus, a traktátusok azonban nem tematikus vagy oksági rendben követik egymást, hanem a hosszúságuk alapján.

A traktátus kilenc rövid fejezetből áll, a Babiloni Talmudban azonban a hozzá fűzött magyarázattal [*Gemárával*] együtt jóval hosszabb: 90 fólió hosszúságú, melyben a főként jogi fejtegetések mellett [*haláchá*] viszonylag sok elbeszélő jellegű részlet [*aggádá*] található. A *Toszefta* [amely egy, a *Misnához* hasonló, vele korban és felépítésében sokban megegyező gyűjtemény] *Gittin* traktátusa hét fejezetből áll, és bár általában a misnai anyagot hozza, helyenként a *haláchá* továbbfejlődésének jeleit mutatja: bizonyos részek a Talmud szerint Rabbi Jehuda Neszia *haláchá*, aki Rabbi Jehuda ha-Naszinak, a Misna szerkesztőjének volt az unokája.

A *Gittin* traktátus kilenc bekezdésének szerkezete és tartalma röviden a következő:

- I. A traktátus első fejezete azokkal az esetekkel foglalkozik, amikor külföldről hoznak be Izrael földjére válólevelet, és ehhez kapcsolódva definiálja azt is, mi számít külföldnek, és mi számít Izrael földjének.
- II. A második fejezet a válólevél fizikai anyagát határozza meg, illetve a válólevél átadójának személyéről szól.

* Görgey Etelka, a Pálfa Református Egyházközség lelkésze 1995–2000 között végezte teológiai tanulmányait Budapesten. Az ELTE Assziriológia és Hebraisztika Szakán 2006-ban államvizsgázott, doktori címet pedig a szlovákiai Selye János Egyetemen szerzett 2007-ben. Kutatási területe a Siralmak könyve, illetve annak rabbinikus utóélete.

** A fordítás a 2008/2-es számunkban (*Előszó egy készülő Misna-fordítás elé. A MIQRA kutatási terv.* 2008/2, 121–122.) ismertett MIQRA kutatási terv keretében készült.

- III. A harmadik fejezet a válólevél megírásának és érvényességének összefüggéséről szól, illetve tartalmaz néhány olyan *haláchát* is, amelyek a döntés és a végrehajtás közötti állapotváltozásról szólnak [pl. ha a férj kiadja a válólevelet, de meghal, még mielőtt küldöttje az asszonyhoz érne].
- IV. A negyedik és ötödik fejezet olyan *haláchá-gyűjtemény*, amelyben a „társadalmi rend érdekében” hozott határozatokat találjuk, kezdve természetesen a válólevéllel kapcsolatos határozatokkal.
- V. L. IV.
- VI. A hatodik fejezet a megbízottakról beszél: a férj megbízottjáról, akinek a feladata a válólevél átadása, illetve a feleségéről, aki átveszi nevében a válólevelet.
- VII. A hetedik fejezetben a különböző feltételekhez kötött válaszokról olvashatunk.
- VIII. A nyolcadik fejezet R. Méir egy misnája alapján – a Jeruzsálemi Talmud szerint az egész fejezet R. Méirtől származik – az érvénytelen válaszokat tárgyalja.
- IX. A kilencedik fejezet témája pedig egy haláchikus vita Hillél és Sammai iskolái között arról, mi képezheti egy válás alapját.

Fordítás

A szöveg nyelvi megértését a fordításban [kapcsos] zárójelbe tett kiegészítések segítik, a tartalmi értelmezéshez szükséges további információk a lábjegyzetekben találhatóak.

A fordítás a *Shisha sidre Mishnah im perushe rabenu Ovadiya mi-Bartenura ve-im kitsur perush tosafot Yom Tov* [Hocaat Horev, Jerusálajim] 1994 alapján készült. [Násim rend, 715–747.]

I. bekezdés

1. A külföldön¹ kiadott válólevél esetében [a férjnek] kötelessége kijelentenie [amikor a válólevelet feleségének átadja]: „Elöttem írták, és előttem írták alá.” Rabbán Gamliél hozzáteszi: [akkor is ki kell jelentenie ugyanezt,] ha Rekeből van Hegerből² való [a válólevél]. Rabbi Eleázár szerint [akkor is ki kell jelentenie,] ha Kefar Ludimból³ [származik a válólevél, és] Ludban⁴ [mutatja be a feleség]. A bölcsek ellenben azt mondják, csak akkor kell kijelentenie: „Elöttem írták, és előttem írták alá”, ha külföldről hozza be [a feleség Izráel földjére], illetve [külföldre] viszi ki. Annak [a feleségnek] is, aki egyik külföldi provinciából a másikba viszi [a válólevelet], [a férjének] kötelessége kijelentenie: „Elöttem írták, és előttem írták alá.” Rabbi Simeon ben Gamliél szerint abban az esetben is [ki kell jelenteni ugyanezt], ha egyik kormányzóságból a másikba [viszi].
2. Rabbi Jehuda szerint [külföldnek számít minden] Rekemtől keletre [eső terület], Rekemet is beleértve, [minden] Askelontól délre [eső terület], Askelont is bele-

¹ Szó szerint: „a tengeren túli országokban”, de a kifejezés egyszerűen a „külföld” körülírása.

² Reke és Heger: a Targum Onkelos szerint e két hely a Bibliában is szereplő Kádés és Bered (Gen 16,14).

³ Kefar Ludim nevében a *kefar* szó jelentése *falu*, de Ludim nevével állandósult szókapcsolatot alkot, ezért nem fordítottam le külön.

⁴ Lud, más nevén Lydda és Kefar Ludim egymástól mintegy kétórányi járásra fekszenek, de más-más provinciához tartoznak.

értve, [illetve minden] Akkótól északra [eső terület], Akkót is beleértve. Rabbi Meir szerint azonban Akkó a *getek* szempontjából ugyanolyan [megítélés alá esik], mint Izráel földje.

3. Izráel földjén belül nem szükséges [a férjnek] kijelentenie: „Elöttem írták, és előttem írták alá.” Ha mégis kétség merül fel az érvényességéről, az aláírások alapján döntenek el, hiteles-e. A külföldön kiadott válólevél esetében, ha [a férj] nem volt képes kijelenteni: „Elöttem írták, és előttem írták alá”, de tanúk írták alá [a válólevelet], a [tanúk] aláírása alapján döntenek el, hiteles-e.
4. A külföldre kivitt, illetve külföldről hozott válólevelekre és a felszabadítólevelekre⁵ ugyanazok [a rendelkezések] vonatkoznak. Ez az egyik olyan pont, amely mindkét dokumentum esetében megegyezik.
5. Egy dokumentum sem érvényes, ha samáriai⁶ tanú írta alá, kivéve a válólevelet és a felszabadítólevelet. Egy alkalommal Kefar Otnaiban Rabban Gamliél elé egy samáriai tanú által aláírt válólevél került, és ő érvényesnek nyilvánította. Minden olyan dokumentum, amelyet a pogány bíróságok érvényesnek fogadnak el, még ha pogány tanúk is írták alá, érvényesek [a zsidó bíróságok előtt is], kivéve a válólevelet és a felszabadítólevelet. Rabbi Simeon szerint azonban ezek is érvényesek, ezeket csak akkor kell [érvénytelennek] tartani, ha illetéktelen személy⁷ állította ki.
6. Rabbi Méir szerint ha valaki azt mondja: „Add ezt a válólevelet a feleségemnek, ezt a felszabadítólevelet pedig a rabszolgámnak”, és vissza akarja vonni mindkettőt, visszavonhatja.⁸ A bölcsek azonban azt mondják: csak az [így kiadott] válólevél [visszavonható], a felszabadítólevél nem, mivel jót cselekedni lehet bárkivel a távollétében, de megterhelni csak a jelenlétében szabad, ezért ha [a felszabadítás után] nem akarja eltartani a rabszolgáját,⁹ megteheti, a feleségét azonban [a válás után is] el kell tartania.¹⁰ [Rabbi Méir] ezt mondta nekik: Nemde [a felszabadítás miatt] a rabszolgája éppúgy nem ehét a *terumából*,¹¹ mint [az elvált] felesége?¹² [A bölcsek erre] azt felelték neki: De a [rabszolga a pap] tulajdonának számít. Ha valaki azt mondja: „Add ezt a válólevelet a feleségemnek, ezt a felszabadítólevelet pedig a rabszolgámnak”, de meghal [még mielőtt a *geteket* átadták volna], a halála után már nem adhatók át [a *getek*]. [De ha azt mondja]: „Add ezt a száz *seke*t¹³ ennek és ennek az embernek”, de meghal [még mielőtt a pénzt átadták volna], a halála után is át kell adni [a pénzt].

⁵ Ahogy a Bevezetőben említettem, e két dokumentum neve egyaránt *get*.

⁶ Szó szerint: kuteus.

⁷ Az itt szereplő *hedjót* görög eredetű szót általában kétféle személyre használja a Misna: vagy olyanra, aki nem hivatalos személy [pl. a jelen esetben], illetve a tudatlan emberre (vö. a magyar *idióta* szóval).

⁸ Azaz nem személyesen adja oda a *getet*.

⁹ A felszabadítás ugyanis nem megterhelésnek számít.

¹⁰ Mivel a válás megterhelésnek számít.

¹¹ Az áldozatokból a papok számára járó rész.

¹² Azaz a felszabadítás abban az esetben, ha a pap szabadítja fel a rabszolgáját, megterhelésnek tűnik.

¹³ Az itt szereplő összeg egy *mane* (vagy *miná* – jelentése *száz*), amely száz *seke*lel, azaz ezüsttel egyenértékű.

2. bekezdés

1. Ha egy külföldön kiállított válólevélről ezt mondja a férj: „Elöttem írták, de nem előttem írták alá.” [Vagy:] „Elöttem írták alá, de nem előttem írták.” [Vagy:] „Az egészet előttem írták, de csak az egyik tanú aláírásánál voltam jelen.” [Vagy:] „Csak a dokumentum egy részének írásakor voltam jelen, de mindkét tanú előttem írta alá” – [A válólevél mindezekben az esetekben] érvénytelen. Ha egyvalaki azt mondja: „Elöttem írták”, egy másik pedig: „Elöttem írták alá.” [A válólevél] érvénytelen. Ha ketten mondják: „Elöttünk írták”, egy másik pedig „Elöttem írták alá.” [A válólevél] érvénytelen, bár Rabbi Jehuda szerint érvényes. Ha egyvalaki azt mondja: „Elöttem írták”, másik kettő pedig: „Elöttünk írták alá” – [A válólevél] érvényes.
2. [Azokban az esetekben] ha [a válólevél] nappal íródott, és [ugyanazon] nappal írták alá, vagy éjszaka íródott, és [ugyanazon] éjszaka írták alá, vagy éjszaka íródott, és [a következő] nappal írták alá, érvényes. Ha nappal [íródott], és [a következő] éjszaka írták alá, érvénytelen. Rabbi Simeon szerint azonban érvényes, mivel Rabbi Simeon azt tanítja: Minden dokumentum, amely nappal íródott, és [a következő] éjszaka írták alá, érvénytelen, kivéve a válólevelet.
3. [A válólevelet] lehet írni tintával, festékkel, vörös festékkel, gumival és gáliccal – bármivel, ami tartós. Nem lehet azonban itallal írni, vagy gyümölcslével, és semmi olyan dologgal, ami nem tartós. Bármire lehet írni: olajfalevéltre, vagy az ökör szarvára, [de akkor az asszonynak] kell adnia az ökröt, vagy a rabszolga kezére, [de akkor az asszonynak] kell adnia a rabszolgát. Rabbi Joszi ha-Galili szerint semmi olyanra nem lehet írni, ami élő, vagy evésre szolgál.
4. [A válólevelet] nem lehet olyan dologra írni, amely a földhöz van rögzítve. [Ha azonban] földhöz rögzített dologra írták, de leválasztották [a földről], és aláírták, érvényes. Rabbi Jehuda szerint érvénytelen, szerinte csak akkor érvényes, ha írás és aláírás előtt leválasztották a földről. Rabbi Jehuda ben Betérá szerint nem szabad írni [a válólevelet] *palimpszesztre*¹⁴ vagy *diftérára*,¹⁵ mert ezeken az írás megváltozhat.¹⁶ A bölcsek azonban [ez utóbbiakat is] megengedik.
5. Bárki megírhatja a válólevelet, még a siketnéma, az elmebeteg és a kiskorú is.¹⁷ A feleség is megírhatja a válólevelét, és a férj is a [házassági levél] visszautasítását, mivel a dokumentum úgyszólván csak aláírva érvényes. Bárki átadhatja a válólevelet [a férjtől a feleségnek], kivéve a siketnéma, az elmebeteg, a kiskorú, a vak és a pogány.¹⁸
6. Ha kiskorúként veszi át [a válólevelet a férjtől, de még nem adja át a feleségnek], de [az átadás előtt] betölti a nagykorúságát, ha siketnémaként, de visszanyeri beszédképességét, ha vakként, de visszanyeri a látását, ha elmebetegként, de

¹⁴ Azaz olyan anyagra írni, amelyen már volt előzőleg írás, de ez vagy megfakult rajta, vagy eltávolították.

¹⁵ Sóval és porral kikészített állatbőr – nem annyira tiszta felület, mint a cserzőgubaccsal, illetve esetenként mésszel vagy vizelettel készített pergamen.

¹⁶ Vagy olvashatatlaná válhat.

¹⁷ Ez a három szó nem véletlenül került egymás mellé: ez egy bevett szófordulat, a különböző vallási vagy jogi processzusokból kizárt személyek egyfajta „gyűjtőneve”.

¹⁸ Az első három azért nem, mert nem tudja, mit csinál, a vak azért nem, mert nem látja, kitől veszi a kinek adja át, a pogány pedig azért nem, mert rá nem vonatkozik a törvény, ezért nem is léphet fel semmilyen törvényi ügyben közvetítőként.

visszanyeri a józan eszét, ha pogányként, de betér – [a válólével akkor is] érvénytelen. De ha a közvetítő azelőtt hallott, aztán megsiketült, de visszatért a hallása, látott, megvakult, de visszatért a látása, normális volt, megzavarodott, de visszatért a józan esze, [a válólével] érvényes. Az általános szabály az:¹⁹ minden [közvetítő], aki feladata kezdetekor és végekor ítélő- és cselekvőképességének birtokában van,²⁰ megfelel [közvetítőnek].

7. Még azok a nők is, akik a férj halálát illetően nem tanúskodhatnak,²¹ alkalmasak válólével közvetítésére. [Ezek a következők:] a [feleség] anyósa, az anyósának a lánya, a férjének egy másik felesége, a sógornője és a férjének a lánya. Miért különbözik a válólével a halálesettől? Mert az írott dokumentum maga is bizonyíték. Sőt, maga az asszony is lehet saját válólévelének közvetítője, azonban kötelező kijelentenie: „Elöttem írták, és előttem írták alá.”

3. bekezdés

1. Bármely olyan válólével, amelyet nem egy bizonyos asszony számára írtak, érvénytelen. Ezt hogyan kell érteni?²² Ha egy ember a piacon átkelve hallja, ahogy az írnok felolvassa: „Egy bizonyos ember itt és itt elvált egy bizonyos asszonytól”, és kijelenti [azzal a céllal, hogy ő is elválhasson]: „Ez az én nevem és a feleségem neve”,²³ [ezzel a dokumentummal] nem válhat el tőle. Sőt, ha írt egy válólévelet, de meggondolta magát [még mielőtt átadta volna], egy falubelije²⁴ pedig találkozik vele, és ezt mondja: „az én nevem ugyanaz, mint a tiéd, és a feleségem neve, mint a te feleségedé”, [ezzel a dokumentummal] nem válhat el tőle. Sőt, ha [valakinek] két, azonos nevű felesége van, és ír egy válólévelet, hogy elváljon az idősebbtől, azzal [a válólével] nem válhat el a fiatalabbtól, ha pedig²⁵ azt mondja az írnoknak: „Írd csak meg a válólévelet, én pedig majd elválok attól, amelyiktől akarok, [a válólével] nem válhat el [egyiktől sem].
2. Ha [egy írnok] válólével-mintát ír, ki kell hagynia helyet a férj nevének, a feleség nevének és a dátumnak. Ha adósságlevél[-mintát] ír, ki kell hagynia helyet a kölcsönadónak, a kölcsönvevőnek, a kölcsönnek és a dátumnak. Ha adásvételi szerződés[-mintát] ír, ki kell hagynia helyet a vevő nevének, az eladó nevének, az árnak, a birtoknak és a dátumnak a *takkáná* miatt.²⁶ Rabbi Jehuda szerint az összes [ilyen mintairat kitöltés után] érvénytelen. Rabbi Eliézer szerint az összes [ilyen

¹⁹ Az itt szereplő „Az általános szabály az?” (héberül: *ze bakelal*) kifejezés után mindig egy általánosan elfogadott princípium következik.

²⁰ Szó szerint: *tudatos, tudatánál van*.

²¹ Szó szerint: *nem megbízhatóak*.

²² Ez a kérdés (héberül *kécad?*) általános jellegű szabályok után áll, a kérdés nem újabb szabályokat vezet be, hanem példákat sorol a szabály alkalmazására, mint a jelen esetben is.

²³ Az egybeesés azért volt gyakori, mert akkor még nem használtak családneveket, és viszonylag kevés utónév volt forgalomban.

²⁴ Ugyanazon a településen lakó – ez azért szükséges, mert a válólévelnek a férj és a feleség nevén kívül tartalmaznia kell a kiállítás helyét is.

²⁵ Ugyanebben az esetben: ti. hogy két, azonos nevű felesége van.

²⁶ Ezt a kifejezést (amelynek fordítása lehetne még: „a közjó érdekében”) akkor használja a Misna, ha olyan szabályozást vezet be, amelynek eredete a Szentírásból nem igazolható, de bevezetése vagy csökkentése a visszaélések lehetőségét, vagy rugalmasabbá teszi a közügyek intézését.

mintairat] érvényes [kitöltve], kivéve a válóleveget, mert arról azt írja a Szentírás: „Írjon neki” [5Móz 24,1] – személyesen.²⁷

3. Ha a válólevél közvetítője elveszíti [a válóleveget], de azonnal megtalálja, érvényes, ha nem, érvénytelen. Ha egy erszényben vagy dobozban²⁸ találja meg [a válóleveget], és felismeri [hogyan melyik válólevélről van szó], érvényes. Ha a férj idős vagy beteg, amikor a válólevél közvetítője elindul tőle, [a közvetítőnek] azzal a feltételezéssel kell átadnia [a válóleveget a feleségnek], hogy [a férj] még él. Ha egy nem papi származású izraeli lánya paphoz megy feleségül, és a férje külföldre távozik, azzal a feltételezéssel eheti továbbra is a terumát, hogy [a férj] még él. Ha valaki külföldről küld bűnért való áldozatot, azzal a feltételezéssel kell feláldozni, hogy még él.²⁹
4. Rabbi Eleázár ben Perata három megállapítást tett a bölcsek előtt,³⁰ akik elfogadták a megállapításait: az ostromlott város [lakói]ról, a tengeren viharba került hajó[utasai]ról és [az élet-halál kérdésben] a bíróság elé idézett személyről azt kell feltételezni, hogy még életben vannak. Azonban az elfoglalt város [lakói]ról, a tengeren elpusztult hajó [utasai]ról valamint a kivégzésre elvezetett személyről egyaránt feltételezhető az is, hogy életben vannak, és az is, hogy meghaltak, attól függően, melyik [feltételezésnek vannak] szigorúbb [törvényi következményei]. Sem a nem papi származású izraeli nő, aki paphoz ment feleségül, sem a pap lánya, aki nem papi származású izraelihez ment feleségül, nem ehetnek a *terumából* [amennyiben a férjük eltűnt].³¹
5. Ha a válólevél közvetítője megbetegszik, elküldheti mással is [a válóleveget]. De ha [a férj] azt mondta neki: „Hozz el nekem [a feleségemtől] egy bizonyos tárgyat”, nem küldheti el mással [a válóleveget], mivel [a férj valószínűleg] nem akarja, hogy más kezén is átmenjen a zálog.
6. Ha a külföldről küldött válólevél közvetítője megbetegszik, Bét Din elé kell állnia, és ott kijelölnie [maga helyett] mást. [Ugyanott] ki is kell jelentenie: „Elöttem írták, és előttem írták alá.” Az utolsó küldöttnek³² azonban nem kell mondania: „Elöttem írták, és előttem írták alá”, csak azt kell kijelentenie: „A Bét Din küldöttje vagyok.”
7. Ha valaki [azzal a feltétellel] ad kölcsön pénzt egy papnak, levitának vagy szegénynek, hogy visszatartja belőle a járandóságait,³³ visszatarthatja azzal a feltételezéssel, hogy még élnek, és nem kell azt vélelmeznie, hogy meghalt a pap

²⁷ Szó szerint: az ő [a feleség] nevére.

²⁸ Mármost saját tulajdonában lévő erszényben vagy dobozban.

²⁹ Ez utóbbi szabálynak semmi köze nincs a *getek*hez. Minden bizonnyal azért került mégis ide, mert szerepel benne az „azzal a feltételezéssel, hogy még él” kifejezés. A Misna ugyanis gyakran hoz egymás után, felsorolásszerűen olyan misnákat [szabályokat], amelyek ugyan tematikailag nem kapcsolódnak egymáshoz, de azonos szintaxissal lettek megfogalmazva, vagy a „végszó” („catchword”) közös.

³⁰ Ezek a megállapítások szintén nem tartoznak ebbe a traktátusba: a laza, tematikus kapcsolatot a paphoz feleségül ment asszony említése jelenti két mondattal feljebb.

³¹ A paphoz feleségül ment asszony azért nem, mert nála Rabbi Eleázár ben Perata szabályozását úgy kell alkalmazni, mintha a férje meghalt volna – s ha a pap férj meghalt, ő már nem tartozik a papi családhoz többé, így nem eheti a *terumából*. A papi származású asszony pedig férje halála esetén, mivel visszakerül apja házába, ismét eheti a *terumából*, de a fenti szabályozást nála úgy kell alkalmazni, mintha a férje még élne – mivel az ő esetében ez jár szigorúbb törvényi következményekkel.

³² Azaz a Bét Din előtt kijelölt küldöttnek, aki végül a válóleveget kézbesíti.

³³ Azaz a papnak és a levitának a tizedet, illetve az áldozatból járó részt, a szegénynek pedig a szegények tizedét nem kell odaadnia az adósság fejében.

vagy a levita, vagy a szegény meggazdagodott. Ha meghaltak [és ezt a kölcsönadó tudja], meg kell szereznie az örökösök beleegyezését. Ha azonban a Bét Din előtt zajlott a kölcsönadási aktus, nem kell megszereznie az örökösök beleegyezését.³⁴

8. Ha valaki *terumá* vagy tized céljából termést tesz félre, illetve második tized céljából pénzt tesz félre, megteheti, [és a továbbiakban fogyaszthatja a többi termést] azzal a feltételezéssel, hogy még megvannak.³⁵ Ha azonban [a félretett dolgok] elpusztultak, [akkor, mivel] huszonnégy óránként ellenőriznie kell őket, [gondoskodnia kell a pótlásukról].³⁶ Ez Rabbi Eleázár ben Sammua álláspontja. Rabbi Jehuda azt tanítja: három alkalommal kell megvizsgálni a [tized vagy áldozat céljára félretett] bort: amikor a [lombsátor] ünnep végén megjön a keleti szél, amikor a szőlőszemek megjelennek [a tőkén, illetve] amikor a szemekben elkezd gyűlni a folyadék.³⁷

4. bekezdés

1. Ha egy férj válólevelet küldött a feleségének, de [elment a küldött után, és] utolérte a küldöttet, vagy másik küldöttet küldött utána, és azt üzeni neki: „A válólevél, amit neked adtam, érvénytelen”, akkor [a válólevél] érvénytelen. Ha előbb ér oda a feleségéhez [a férj, mint a válólevelet vivő küldött], vagy másik küldöttet küld a feleséghez, és azt üzeni az asszonynak: „A válólevél, amit neked küldtem, érvénytelen”, akkor érvénytelen. Ha azonban a feleség kézhez vette, [a férj] már nem vonhatja vissza.
2. Régen a férj, bárhol volt, összehívhatta a Bét Dint,³⁸ és érvényteleníthette a válólevelet. Az idősebb Rabban Gamliél azonban azt a döntést hozta, hogy ezt a társadalmi rend érdekében nem lehet megtenni.³⁹ Régen a férj megváltoztathatta a saját vagy a felesége nevét, illetve városa vagy felesége városa nevét, [és ezeket írhatta bele a válólevélbe].⁴⁰ Az idősebb Rabban Gamliél azonban azt a döntést hozta, hogy a társadalmi rend érdekében [a válólevélbe] bele kell írni: „Az a bizonyos férfi, aki a [következő] más neven is ismert, az a bizonyos asszony, aki a [következő] más neven is ismert.”⁴¹
3. Az özvegyasszony nem veheti el a házasságlevele [alapján neki járó pénz]t az árvák vagyonából, csak ha esküt tesz [arra, hogy még nem kapta meg a házasságlevele alapján neki járó összeget]. [A bölcsek] azonban elengedték az eskütelt. Az idősebb Rabban Gamliél azonban azt a döntést hozta, hogy [az özvegy-

³⁴ Mármost ahhoz, hogy a tartozás fejében továbbra is megtartsa magának a járandóságokat.

³⁵ Bár a fordítás nem tudja érzékeltetni (mivel azzal nagyon nehézkesé tenné a szöveget), a 8. misnának teljesen ugyanaz a szintaxisa, mint a 7-nek. Innen érthető, hogyan került ez a tematikailag teljesen különböző szöveg ebbe a traktátusba.

³⁶ Ennek a mondatnak valójában homályos az értelme: még a talmudi rabbik sem értették biztosan, mire is utal az itt említett „huszonnégy óra” kifejezés. Másik fordítási lehetőség: „Ha azonban elpusztultak, huszonnégy órán belül gondoskodni kell [a pótlásukról].” A jelen fordítás Rabbi Johánán álláspontjához áll közel, s azért így fordítottam, mert értelmileg jobban kapcsolódik a következő misnához.

³⁷ Rasi az utolsó félmondatot úgy értelmezi: amikor már ecetté lehet erjeszteni a szemeket.

³⁸ Azaz három zsidó férfit.

³⁹ A feleség ugyanis, ha nem tud a válólevél érvénytelenségéről, újráházasodhat.

⁴⁰ Tehát vehetett fel más nevet, illetve ha elköltözött más városba, használhatta annak a nevét.

⁴¹ Szó szerint: „Az a bizonyos ember, és minden [létező] neve, az a bizonyos asszony, és minden [létező] neve.”

asszonyoknak] fogadalmat kell tennie bármire, amire csak az árvák akarják, és [után] megkaphatja a házasságlevele [alapján neki járó összege]t. A tanúknak alá kell írniuk a válólevelet a társadalmi rend érdekében.⁴² Az idősebb Hillél pedig elrendelte a *prozbul*⁴³ bevezetését a társadalmi rend érdekében.⁴⁴

4. Ha egy [nem zsidó] rabszolgát elrabolnak, azután pedig váltságdíjat fizetnek érte, ha rabszolgaként [váltják meg], ismét rabszolga lesz. Ha [azonban] szabad emberként [váltják meg], nem lesz többé rabszolga. Rabbi Simeon ben Gamliél szerint akár így [történik], akár úgy, [mindenképpen] rabszolga marad. Ha egy rabszolgát gazdája [adósság] zálogává tesz, és felszabadítja, jog szerint a rabszolga nem felelős semmiért. A társadalmi rend érdekében azonban gazdájának fel kell szabadítania, ő pedig a vételárával megegyező összegű adóslevelet ad neki.⁴⁵ Rabbi Simeon ben Gamliél szerint azonban nem ír adóslevelet, hanem felszabadítja.⁴⁶
5. Aki félig rabszolga, félig [azonban] szabad, egyik nap a gazdájának dolgozik, másik nap magának. Ez a Hillél iskolájának⁴⁷ álláspontja. Sammai iskolája erre azt válaszolta: A gazdájának igazságot szolgáltatottok, neki azonban nem szolgáltatottok igazságot. Rabszolgánőt ugyanis nem vehet el, mert félig szabad, szabad nőt azonban nem vehet el, mert félig rabszolga. Maradjon nőtlen? Hát nem szaporodásra és sokasodásra teremtett a világ, ahogy meg van írva: „Nem kietlennek teremtette, hanem lakóhelynek formálta.” [Ézs 45,18] [Épp ezért] a társadalmi rend érdekében gazdájának fel kell szabadítania, és vételárának felével megegyező összegű adóslevelet ad neki. Hillél iskolája ezután visszavonta [véleményét], és úgy rendelkezett, mint Sammai iskolája.⁴⁸
6. Ha valaki rabszolgáját pogánynak vagy [Izrael] földjén kívülre adja el, szabad emberré válik. Foglyokért csak értéküknek megfelelő váltságdíjat lehet fizetni a társadalmi rend érdekében.⁴⁹ Nem szabad foglyokat megszöktetni a társadalmi rend érdekében.⁵⁰ Rabban Simeon ben Gamliél szerint a [többi] foglyok érdekében [nem

⁴² Ez a mondat minden bizonnyal az „a társadalmi rend érdekében” végződés miatt került ide: az idősebb Rabban Gamliél döntéseiről szóló előző két szakaszt ugyanis ez a szófordulat zárta le, s e félmondat idekerülésével gyakorlatilag a 3-ban szereplő szakaszt is lezárja.

⁴³ A *prozbul* olyan dokumentum, amely lehetővé teszi, hogy a hitelező a szombatév után is követelhesse adósán a tartozását.

⁴⁴ Idősebb Hillél és a *prozbul* említése valószínűleg az „elrendelte” és az „a társadalmi rend érdekében” szófordulatok miatt került ide: e rövid döntvény szintaxisa megegyezik az idősebb Rabban Gamliél döntvényeiről szóló részek szintaxisával.

⁴⁵ A *Gemarában* vita folyik arról, ki szabadítja fel a rabszolgát: az első vagy a második gazdája, illetve kinek kell adnia adóslevelet a második gazda számára: a rabszolgának vagy az első gazdájának. A mondatból nem derül ki egyértelműen, és a rabbik álláspontja is eltér.

⁴⁶ Nagyon valószínű, hogy ez az egész disputa szintén csak az „a társadalmi rend érdekében” szófordulat miatt került ide.

⁴⁷ Hillél és Sammai iskolája szó szerint Hillél és Sammai „háza”. A kifejezés azonban a két nagy rabbi utódait és tanítványait jelöli, tágabb értelemben pedig kétféle haláchikus irányzatot, kétféle törvényértelmezést.

⁴⁸ Teljesen nyilvánvaló, hogy ez a rész az előző szakasz miatt került ide, mivel az „a társadalmi rend érdekében gazdájának fel kell szabadítania, és vételárának felével megegyező összegű adóslevelet ad neki” mondat majdnem teljesen megegyezik az egyik, előző részben is szereplő mondattal.

⁴⁹ Márminthogy a fogvatartóik ne követelhessenek túlzottan magas árakat.

⁵⁰ Ha ugyanis fogvatartóik félnek a szökéstől, bilincsbe verhetik, bezárhatják, vagy egyéb módon kínozzák őket.

szabad senkit megszüntetni]. Nem lehet tóratekercest, imaszíjat vagy mezuzát venni pogánytól az értékénél drágábban a társadalmi rend érdekében.⁵¹

7. Ha valaki a rossz híre miatt elbocsátja a feleségét, nem fogadhatja vissza. Ha [az asszony] fogadalmat tett [és ezért bocsátotta el], nem fogadhatja vissza.⁵² Rabbi Jehuda szerint az olyan fogadalmak esetén [bocsátotta el], amelyekről sokan tudnak [mivel hallották], nem fogadhatja vissza, de ha nem tudnak róla sokan, visszafogadhatja. Rabbi Méir szerint minden olyan esetben, amikor [azért vált el, mert] olyan fogadalmat tett, amely esetén egy bölcs közbenjárására volt szükség,⁵³ nem fogadhatja vissza, de ha olyan fogadalom [miatt vált el tőle], amely esetén nincs bölcs közbenjárására szükség, visszafogadhatja. Rabbi Eliézer szerint az egyiket a másik miatt tiltották meg.⁵⁴ Rabbi Joszé ben Rabbi Jehudá monda, hogy [egyszer] Szidonban egy férfi azt mondta a feleségének: „Konám,⁵⁵ ha nem válok el tőled.” És el is vált tőle. A bölcsök pedig megengedték, hogy visszafogadja.⁵⁶ [Mindezeket] a társadalmi rend érdekében.⁵⁷
8. Ha egy férfi elbocsátja feleségét, mert meddő [vagy meddőnek véli], Rabbi Jehuda szerint nem fogadhatja vissza. A bölcsök szerint azonban visszafogadhatja. Ha azonban a nő ismét megházasodik, a második férjétől születnek gyermekei, [ezért] kéri férjétől a házasságlevele [alapján neki járó pénz]t,⁵⁸ Rabbi Jehuda szerint [a férj] mondhatja neki: jobb, ha csöndben vagy, mintha beszélnél.⁵⁹
9. Ha valaki eladja magát és a gyermekeit egy pogánynak, azt nem szabad kiváltani. Az apjuk halála után azonban a gyermekek kiválthatók. Ha valaki eladja a földjét egy pogánynak, [egy zsidó] pedig megveszi tőle, a vevő köteles az első zsenget elvinni [Jeruzsálembé áldozatként] a társadalmi rend érdekében.^{60 61}

⁵¹ A *Gemará* maga is felteszi a kérdést, miért kellene pont pogánytól tóratekercest stb. venni, és ha meg is veszik, akkor sem lehet felolvasni belőle. Nem lehetetlen, hogy azért áll pont a foglyok után ez a szakasz [az egyéb, szintaxis- és szóhasználatbeli hasonlóságokon kívül], mert a pogányoknál lévő tekercek és szent tárgyak is olyanok, mint a megmentendő foglyok.

⁵² Bár a férj semmissé teheti a feleség fogadalmait, mégis elképzelhető, hogy nem tetszik a férjnek a feleség fogadalomtétele.

⁵³ Azaz egy bölcsre volt szükség, hogy megtalálja az útját a fogadalom elengedésének.

⁵⁴ Már mint azt tiltották, hogy visszafogadja, éppen amiatt, mert bölcs közbenjárására volt szükség a fogadalom elengedéséhez.

⁵⁵ A *konám* a *korbán*hoz hasonlóan olyan fogadalmat jelöl, amelyben arra tesz fogadalmat valaki, hogy bizonyos dolgoktól tartózkodni fog.

⁵⁶ Ez utóbbi eset különbözik az előzőektől, mivel azokban a férfi azért bocsátja el a nőt, mert a nő valamilyen fogadalmat tesz [amelynek nem szükségszerűen van köze a váláshoz]. Itt azonban a férfi úgy tesz fogadalmat, hogy a válás a fogadalom feltétele.

⁵⁷ A *Gemará* szerint ez utóbbi megjegyzés az egész szakaszra vonatkozik.

⁵⁸ Akit ugyanis gyermektelenség miatt bocsátott el a férje, annak nem jár a házasságlevélben megállapított összeg. Mivel ebben a helyzetben kiderül, hogy nem az asszony volt meddő, hanem a férfi, jár neki a pénz.

⁵⁹ A *Gemará* szerint Rabbi Jehuda azt feltételezi, hogy nem egészen a férfi hibája volt az asszony gyermektelensége.

⁶⁰ Már mint hogy ezáltal is visszatartsák a zsidókat attól, hogy idegennek adják el a földjüket. Éppen ezért elképzelhető, hogy Rasi értelmezésének van igaza e mondat esetében, ld. következő lábjegyzet.

⁶¹ Rasi értelmezése szerint ez a kitétel máshogy fordítandó: Ha valaki eladja földjét egy pogánynak, [évente] meg kell vennie tőle az első zsenget, és elvinni [Jeruzsálembé]” stb. Nyilvánvaló, hogy a fejezet egészének belső rendező elve az „a társadalmi rend érdekében” mondat volt, ez alapján gyűjtötték össze a misnákat, a tartalmukra való tekintet nélkül.

5. bekezdés

1. Okozott kárt a legjobb minőségű [vagyon tárgy]ból kell jóvátenni, hitelezőt a közepes minőségű [vagyon tárgy]ból [kell kifizetni], az asszony házasságlevele [alapján járó pénz]t pedig a legrosszabb minőségűből. Rabbi Méir szerint azonban az asszony házasságlevelét is a közepes minőségűből [kell kifizetni].
2. Jelzáloggal terhelt vagyontárggyal nem lehet fizetni,⁶² ha vannak szabad⁶³ vagyontárgyak is, még akkor is, ha ezek rosszabb minőségűek. Az árváktól csak a legrosszabb minőségű vagyontárgyat lehet fizetségként elvenni.
3. Elfogyasztott termésért, tulajdon értéknöveléséért,⁶⁴ illetve a feleség és a lányok eltartásáért nem lehet jelzáloggal terhelt vagyontárggyal fizetni. [Mindezeket] a társadalmi rend érdekében.⁶⁵ Ha valaki megtalál egy elveszített dolgot, a társadalmi rend érdekében nem kell, hogy esküt tegyen.⁶⁶
4. Abban az esetben, amikor az árvákat ellátja egy családfő, illetve apjuk [halála előtt] gyámot rendelt följük, ezeknek [mármint a családfőnek vagy a gyámnak] kötelességük tizedet adni a termésük után. Az árvák apja által kijelölt gyámnak esküt kell tennie.⁶⁷ Ha [a gyámot] a Bét Din [jelölte ki], nem kell esküt tennie. Abba Saul szerint éppen fordítva.⁶⁸ Ha valaki tisztátalanná tesz [i más ételét], összekeveri [terumával],⁶⁹ vagy italáldozatot készít,⁷⁰ és mindezt figyelmetlenség-ből teszi, nem köteles [kártérítést adni]. Ha viszont akaratlagosan, akkor köteles [kártérítést adni a megkárosított számára].⁷¹ Azok a papok, akik a szentélyben szándékosan *piggulá*⁷² tettek [valamilyen áldozatot], [kártérítésre] kötelesek.
5. Rabbi Johanan ben Gudgada kijelentette, hogy egy olyan siketnéma asszonyt is, akit az apja adott feleségül valakihez, el lehet válólevéllel bocsátani,⁷³ valamint

⁶² Azaz a vagyontárgyat adósság esetén a fizetség fejében elvenni, illetve pénzzé tenni.

⁶³ Azaz jelzáloggal nem terhelt.

⁶⁴ E két szókapcsolat arra az esetre utal, amikor valaki olyan földet vásárol, amely nem az eladóé volt [és ő ezzel nem volt tisztában]: a földet művelni kezdi, és gondozásával megnöveli az értékét. Amikor azonban a valódi tulajdonos megjelenik, a földet vissza kell adni neki. A valódi tulajdonosnak azonban ki kell fizetnie neki a termést és az értéknövelő befektetéseket is. Utána azonban lehetősége van arra, hogy a tolvajtól, aki a földjét másnak eladta, visszakövetelje ezeknek az árát, ezt azonban – ahogy a misna fent mondja – nem teheti jelzáloggal terhelt tulajdon pénzzé tételével.

⁶⁵ Ld. 57. lábjegyzet. A 3-ban szereplő mindkét misna nyilvánvalóan az „a társadalmi rend érdekében” szófordulat miatt került erre a helyre (e kifejezés kétszer is előfordul a 3-ban).

⁶⁶ Mármint abban az esetben, ha a tulajdonosok azt állítják, hogy a megtalált dolgon kívül mást is elveszett, és azt állítják, hogy a megtaláló azokat nem adta vissza. A *Gemárá*ban van olyan vélemény, amely szerint azért nem kell esküt tennie, mert senki nem olyan pimasz, hogy valakinek az arcába hazudjon.

⁶⁷ Amikor az árvák felnőnek, és átadja nekik a vagyont. Arra kell megesküdni, hogy nem tart meg semmit magának.

⁶⁸ Ezek a misnák az „esküt kell tennie” szófordulat miatt következhetnek éppen az előző misna után.

⁶⁹ Ezáltal ugyanis nem papi származású izraeli számára tiltottá válik az étel.

⁷⁰ A *Gemárá*ban több nézet is van, mit is jelent az „italáldozatot készít” kifejezés. Az általános vélekedés az, hogy itt ugyanarról van szó, mint az előző esetben: valakinek a borához italáldozatra szánt bort kevernek. Más vélemény szerint zsidó (kóser) borhoz pogány eredetű bort kevernek. Ismét más vélemény: valaki kitölti más italát italáldozatnak.

⁷¹ Ez a misna azért kerülhetett az előző után, mert vonatkozhat esetleg a gyám vagytonkezelési eljárására is.

⁷² *Piggul* annak az áldozatnak a neve, amely azáltal válik áldozatra alkalmatlanná, hogy az áldozat bemutatását végző pap nem megfelelő szándékkal bánik vele: pl. a meghatározott idő után jelenti ki róla, hogy megevésre szánta, nem áldozatra.

⁷³ Annak ellenére, hogy siketnémaként nem képes beleegyezését adni az elváláshoz.

hogy egy nem papi származású zsidó lány, ha paphoz ment hozzá, ehét a *terumából*, és ha meghal, a férje örököl utána, valamint hogy ha egy gerendát rosszul építettek be egy házba, a bűnbánók érdekében⁷⁴ pénzbeli jóvátételt kell fizetni,⁷⁵ valamint hogy ha a bűnért való áldozat még akkor is engesztelést ad, ha nem törvényes úton jutottak hozzá [az áldozathoz], már amennyiben nem tudnak sokan [a törvényteleniségről, mégpedig azért], hogy az oltárt ne érje veszteség.^{76 77}

6. A háborúban⁷⁸ elesettek számára nem volt Júdeában *szikarikon*.⁷⁹ A háborús pusztítások után⁸⁰ azonban volt *szikarikon*. Ezt hogyan kell érteni?⁸¹ Ha valaki *szikarikon*-ról vásárol, majd utána megveszi [ugyanazt a dolgot] az [eredeti] tulajdonostól is, az [az adásvétel] érvénytelen. De ha [először az eredeti] tulajdonostól, majd a *szikarikon*-tól veszi meg, az az adásvétel érvényes. [Hasonlóképpen] ha valaki megvásárol [valamit, ami a feleség tulajdona] a férjtől, majd utána a feleségtől, [az az adásvétel] érvénytelen. Ha azonban [először] a feleségtől, majd a férjtől veszi meg, az az adásvétel érvényes. Ez az első misna [jelentése].⁸² Az utána⁸³ következő Bét Din⁸⁴ szerint azonban aki *szikarikon*-ról vásárol, [a vételár] negyedé[nek megfelelő összege]⁸⁵ az [eredeti] tulajdonosnak kell adnia.⁸⁶ Mikor?⁸⁷ Ha [az eredeti tulajdonos] nem képes [vissza]vásárolni. Ha azonban képes rá, elővásárlási joga van. Rabbi⁸⁸ összehívott egy Bét Dint, és ők szavazással úgy döntöttek, hogy amennyiben [a tulajdon] tizenkét hónapig volt a szikarikon birtokában, az lesz a birtokosa, aki először megvásárolja, de [a vételár] negyedé[nek megfelelő összege]t az [eredeti] tulajdonosnak kell adnia.

⁷⁴ Mármost ha az építő megbánta, hogy hanyagul dolgozott.

⁷⁵ És nem a gerendát kell kicserélni, illetve meggazítani.

⁷⁶ Veszteség alatt a *Gemará* szerint azt kell érteni, ha rossz hírét keltik az oltárnak.

⁷⁷ Ez a tematikailag különböző szakasz valószínűleg azért került ide, mert az első része valóban a válólévélről szól, a többi pedig minden bizonnyal az első rendelkezéssel együtt hagyományozódott (mint Johanan ben Gudgada rendelkezései).

⁷⁸ Graetz és Gulak szerint a háború alatt a Titus-elleni háborút kell érteni, míg Safrai szerint a Bar Kohba háborút. Ld. *Encyclopaedia Judaica*, *Sicaricon* szócikk.

⁷⁹ A *szikarikon* elsősorban olyan tulajdon neve [főleg földtulajdoné, illetve a hozzá tartozó rabszolgaké], amelyet a római hatóságok elvettek zsidó tulajdonosuktól. A szövegből azonban nyilvánvaló, hogy a szó ebben a szövegkörnyezetben nem a tulajdont, hanem elsősorban magát az eljárást jelenti, valamint a későbbiekben a *szikarikon* mint eljárás során tulajdont szerzett új tulajdonost.

⁸⁰ Szó szerint: „a háborúban elesettek [ideje] után”.

⁸¹ Ld. 22. jegyzet.

⁸² Az „első misna” kifejezést kétféleképpen értelmezik: az egyik szerint egyszerűen a korábbi *tannák* véleménye, míg a másik vélemény szerint egy korábbi gyűjtemény neve (és mint ilyen, nagybetűvel kellene írni: Első Misna).

⁸³ Mármost az „első misna” után.

⁸⁴ A *Bét Din* itt elsősorban nem bíróságot jelent, hanem a következő generációk *tannáinak* a véleményét.

⁸⁵ A *Gemará*-ban egy másik vélemény is szerepel, eszerint a föld negyedét, illetve ennek megfelelő összeget kell adnia, amely összeg szerint az ár harmadrésze.

⁸⁶ Ez a könnyítés azért volt, hogy minél több tulajdon legyen zsidó tulajdonos kezén, míg az első misna rendelkezése [amely szerint a vásárló tulajdonképpen kétszer fizeti ki a tulajdon árát], ellehetetleníti a zsidó vásárlók számára a vásárlást.

⁸⁷ Ezt a kérdést mindig az előző misnában megfogalmazott általános szabályozást illető különböző kikötések és megszorítások követik.

⁸⁸ Amikor a Misna a név megjelölése nélkül hozza a „rabbi” szót, az mindig Rabbi Jehuda ha-Naszira (2. sz. vége – 3. sz. eleje), a Misna kompilátorára vonatkozik.

7. A siketnéma [képes] gesztusokkal kommunikálni.⁸⁹ Ben Betéra szerint ingóságok esetén [képes] ajakmozgással kommunikálni.⁹⁰ Kiskorúak⁹¹ is vehetnek, illetve adhatnak el ingóságokat.
8. A béke [megőrzése] érdekében az alábbi szabályokat fektették le. Először a pap olvas [fel nyilvánosan a törvényből⁹²], utána a lévita, utána az átlag izraelita a béke [megőrzése] érdekében. Az *érubot*⁹³ azon a helyen kell elhelyezni, ahol mindig is szokták a béke [megőrzése] érdekében. A csatornához legközelebb eső aknát kell először megtölteni a béke [megőrzése] érdekében. [Ha valaki elveszi] vadnak, mádnak vagy hálnak állított csapdából [a vadat], az olyan, mint a lopás,⁹⁴ a béke [megőrzése] érdekében. Rabbi Joszé szerint azonban valóságos lopás. [Ha valaki elveszi a] siketnémától, elmebetegtől vagy kiskorútól, amit találtak, az olyan, mint a lopás, a béke megőrzése érdekében.⁹⁵ Rabbi Joszé szerint azonban valóságos lopás. Ha egy szegény ember olajfán böngész, [és felszedi] mindazt, ami [leesett] alá, az olyan, mint a lopás,⁹⁶ a béke megőrzése érdekében. Rabbi Joszé szerint azonban valóságos lopás. Nem szabad a szegénynek és a pogánynak megtiltatni, hogy az elhullottat, az ott felejtett kévét és a mező szélé[n maradt gaboná]t összegyűjtsék,⁹⁷ a béke megőrzése érdekében.
9. Bármely asszony kölcsönadhat rostát, szitát, kézimalmot vagy kemencét olyan asszonynak, akiről feltételezhető, hogy nem tartja meg [a szombatév parancsát],⁹⁸ viszont nem rostálhat és nem őrlhet vele együtt. Egy *haber*⁹⁹ felesége kölcsönadhat rostát vagy szitát egy *am ba'arec* feleségének, rostálhat és őrlhet vele együtt, de miután vizet öntött [a lisztre],¹⁰⁰ nem érintheti meg azt, amit az illető megérintett.¹⁰¹ [Mindezeket¹⁰²] azért, mert nem szabad a törvényszegőket támogatni. Mindezeket [a rendelkezéseket] a béke [megőrzése] érdekében hozták. A pogá-

⁸⁹ Szó szerint: képes mutogatni, és megérti a mutogatást. Azaz – nyilván a következő misna fényében – ingatlanok adásvétele esetén így képes kinyilvánítani a véleményét.

⁹⁰ Szó szerint: képes tátogni, és megérti a tátogást. A misna jelentése, hogy ingóságok adásvétele esetén a siketnéma tátogása elfogadható kommunikációs forma, bár nehezebben érthető, mint a mutogatás.

⁹¹ Hat-, hétéves gyermekek.

⁹² Zsinagógai istentisztelet során.

⁹³ Az *érub* a szombathoz kapcsolódó szokások egyike, szó szerinti jelentése: „összekeverés”. Szombaton tilos magánterületről közterületre és fordítva bármit átvinni, mivel az munkának minősül. De egy udvar vagy egy utca is közterületnek számít; így pl. ételt sem lehet átvinni egyik házból/lakásból a másikba. Az *érub* épp ennek a kiküszöbölésére szolgál: az udvar bejárata[í]nál *érubot* helyeznek el [amely legtöbbször egy korlát vagy kötél], ezáltal az udvar közterületi jellege „összekeveredik” a lakás[ok] magánterület-jellegével, így nem számít kétféle területnek a kettő, és szabadon lehet hozni-vinni.

⁹⁴ Az állatot át kell adnia a csapda tulajdonosának, mégsem valóságos lopás, mert az elejtett vad még nem került a csapda tulajdonosának birtokába.

⁹⁵ Mivel a felsoroltak nem képesek tulajdonra szert tenni, ezért nem számít valóságos lopásnak.

⁹⁶ Mivel azt maga verte le – és gyümölcsöt leverni, majd a leesettet felszedni betakarításnak számít, nem pedig böngészésnek (azaz a maradék összegyűjtésének).

⁹⁷ Vö. 3Móz 19,9.

⁹⁸ Szó szerint: „gyanús asszonynak”. Mármint abban gyanús az illető asszony, hogy szombatévben gyűjtött gabonát akar fogyasztani, amit azonban tilt a Tóra.

⁹⁹ Olyan zsidó, aki szigorúan betartja a parancsolatokat, különösen a tisztaságra, valamint a papi és lévitai részekre vonatkozó részeket. Az *am ba'arec* ennek az ellentéte: olyan ember, aki tudatlanságból vagy nemtörődomségből nem figyel a parancsolatokra.

¹⁰⁰ Azaz tésztát készítet.

¹⁰¹ Nehogy a kenyér tisztátalanná váljon.

¹⁰² Ez a megállapítás mindkét előző misnára vonatkozik.

nyokat lehet támogatni¹⁰³ a szombatévben, de zsidókat nem. És lehet „Békél!”-vel köszönni nekik a béke megőrzése érdekében.

6. bekezdés

1. Ha valaki azt mondja: „Vedd át ezt a válólevelet a feleségem nevében”, vagy „Vidd el ezt a válólevelet a feleségemnek”, és [azután] vissza akarja vonni [a válólevelet], megteheti. Ha egy nő azt mondja [egy férfinak]: „Vedd át a válólevelet a nevemben”, és utána [a férje] vissza akarja vonni [a válólevelet], nem teheti meg.¹⁰⁴ Azonban ha a férj azt mondja neki: „Nem egyezem bele, hogy a nevében átvedd, hanem menj, és vidd el neki” – ha ilyenkor vissza akarja vonni [a válólevelet], megteheti. Rabbi Simeon ben Gamliel szerint azonban, ha [a feleség] azt mondta [egy férfinak]: „Hozd el nekem”,¹⁰⁵ és [az átadás után a férje] vissza akarja vonni [a válólevelet], nem teheti meg.
2. Ha egy asszony megbíz valakit azzal: „Vedd át a válólevelet a nevemben”, két pár tanúra van szüksége: kettőre, aki tanúsítja: „Előttünk bízta meg [az asszony a közvetítőt],” és [másik] kettőre, aki tanúsítja: „Előttünk vette át, és tépte szét.”¹⁰⁶ Lehet ugyanaz [a két ember] az első [pár tanú is] és a második [pár tanú is], vagy lehet egy-egy [különböző] az első [párban] és a második [párban], egy pedig ugyanaz.¹⁰⁷ Ha egy fiatal lányt¹⁰⁸ eljegyeztek, akár ő, akár az apja megkaphatja a válólelét.¹⁰⁹ Rabbi Jehuda szerint azonban két különböző személy¹¹⁰ nem lehet ugyanannak a dolognak a birtokosa: csak az apja kaphatja meg a válólevelet. [Azonban] senkitől nem lehet elválni, aki nem képes a válólelél[lel kapcsolatos rendelkezések] megtartására.¹¹¹
3. Ha egy kislány¹¹² azt mondja [egy közvetítőnek]: „Vedd át a válólevelet a nevemben”, az a válólel nem [érvényes], amíg kézbe nem kapja, tehát ha a férje vissza akarja vonni [a válólevelet], megteheti, mivel kiskorú nem bízhat meg közvetítőt.¹¹³ Ha viszont a [kislány] apja mondja [a közvetítőnek]: „Menj, és vedd át a válólevelet a lányom nevében”, és [a férje] vissza akarja vonni [a válólevelet], nem teheti meg. Ha valaki azt mondja [egy közvetítőnek]: „Menj, és add át a feleségemnek ezt a válólevelet ezen és ezen a helyen”, és [a közvetítő] átadja [ugyan], de egy másik helyen, a válólel érvénytelen. [Ha azonban azt mondja: „A feleségem]

¹⁰³ A *Gemará* szerint támogatás [szó szerint: megerősítés] azt jelenti, hogy lehet őket egy kb. „Erőt, egészséget!” jellegű köszöntéssel köszönteni, nem pedig a föld megművelésében segíteni.

¹⁰⁴ Azaz amint a nő megbízottja kezébe kerül a válólel, olyan, mintha ő maga vette volna át.

¹⁰⁵ Tehát nem átvételként, hanem közvetítőként van jelen az illető, viszont nem a férj közvetítője.

¹⁰⁶ A válólevelet azért tépték szét az átvétel után, hogy később ne merülhessenek fel kétségek a válódiságával kapcsolatban.

¹⁰⁷ Az utolsó tagmondat szó szerint: „egy pedig csatlakozik hozzájuk”.

¹⁰⁸ A szó olyan lányt jelöl, aki elmúlt tizenkét éves és egy napos, de még nem töltötte be a tizenkét év, hat hónap és egy napos kort.

¹⁰⁹ Szó szerint: „ő és az apja kapja meg a válólelét”.

¹¹⁰ Szó szerint: kéz.

¹¹¹ Tehát jelen esetben ha a lány kiskorú, hiába veszi át az apja a válólevelet, a válás érvénytelen. A kiskorúság mellett még kizáró ok, ha valaki siketnéma vagy elmebeteg.

¹¹² Azaz olyan lány, aki még nincs tizenkét éves és egy napos.

¹¹³ A közvetítő ugyanis a *haláchá* szerint olyan, mint a küldője maga, ezért felnőtt asszony esetében, amikor a közvetítő átveszi a válólevelet, olyan, mintha az asszony venné át. Kiskorú esetében ezért csak onnantól érvényes a válólel, ha ő maga átveszi.

itt és itt van”, [a közvetítőt] pedig egy másik helyen adja át, [a válólevel] érvényes. Ha egy asszony azt mondja [egy közvetítőnek]: „Vedd át a válólevelem ezen és ezen a helyen”, de [a közvetítő] egy másik helyen veszi át, [a válólevel] érvénytelen. Rabbi Eliezer szerint azonban érvényes. [Ha az asszony azt mondja]: „Hozd el a válólevelemet erről és erről a helyről”, de [az illető] másik helyről hozza el, [a válólevel] érvényes.¹¹⁴

4. [Ha egy asszony azt mondja valakinek]: „Hozd el a válólevelemet”, akkor ehét a *terumából*, amíg a válólevelet kézhez nem kapja.¹¹⁵ [Ha azonban azt mondja:] „Vedd át a válólevelemet a nevemben”, attól a pillanattól fogva tilos ennie a *terumából*.¹¹⁶ [Ha pedig azt mondja:] „Vedd át a válólevelet a nevemben ezen és ezen a helyen”, addig ehét a *terumából*, amíg a válólevel arra a bizonyos helyre nem érkezik. Rabbi Eliezer szerint azonban attól a pillanattól fogva tilos [ennie a *terumából*].
5. Ha valaki azt mondja: „Írj egy válólevelet, és add oda a feleségemnek”, [vagy:] „Válassz el tőle”,¹¹⁷ [akkor az illetőnek] meg kell írnia a dokumentumot, és oda kell adnia [az asszonynak]. [Ha azonban azt mondja a férj]: „Küldd el”, [vagy:] „Lásd el” [vagy:] „Csináld vele a szokásosat”, vagy „Tedd meg vele, amit jónak látsz”¹¹⁸ – [ez olyan, mintha] nem mondott [volna] semmit. Régebben elrendelték, hogy ha valakit kivégzésre vezetnek,¹¹⁹ és azt mondja: „Írj válólevelet a feleségemnek,” [akkor az illetőnek] meg kell írnia a dokumentumot, és oda kell adnia [az asszonynak].¹²⁰ Később hozzátették ehhez: akkor is ez a helyzet, ha valaki [nem kivégzésre, hanem] tengeri utazásra vagy karavánútra indul. Rabbi Simeon Sezuri szerint akkor is, ha súlyos beteg.
6. Ha valakit verembe dobtak,¹²¹ és [onnan] mondja, hogy bárki, aki hallja a hangját, írjon válólevelet a feleségének, [akkor az illetőnek] meg kell írnia a dokumentumot, és oda kell adnia [az asszonynak]. Ha azonban egy egészséges ember mondja: „Írj válólevelet a feleségemnek”, az csupán meg akarja tréfálni a feleségét. Történt egyszer, hogy egy egészséges férfi azt mondta: „Írj válólevelet a feleségemnek”, aztán felment a háztetőre, leesett, és meghalt. Rabban Simeon ben Gamliel szerint és a bölcsek szerint ebben az esetben, ha a férfi leugrott, akkor az irat válólevelnek számít, ha azonban a szél lökte le, nem számít válólevelnek.¹²²
7. Ha valaki azt mondja két embernek: „Adjatok válólevelet a feleségemnek”, vagy háromnak: „Írjatok válólevelet, és adjátok oda a feleségemnek”, meg kell írniuk,

¹¹⁴ Az elhozás ugyanis nem számít átvételnek.

¹¹⁵ Ld. előző lábjegyzet. Ez az eset olyan nem papi származású asszonyra vonatkozik, aki pap férje jogán ehét a *terumából*. Amint elválik, megszűnik ez a joga – ez a misna azt jelzi, hogy egyszer elhozatal [és nem átvétel] esetén a válás a kézhezvétel pillanatától számít érvényesnek.

¹¹⁶ Mivel nem tudja, a közvetítő mikor veszi át pontosan a válólevelet, tehát pontosan mikortól számít elváltak.

¹¹⁷ Szintén a házassági elválás értelmében.

¹¹⁸ Valószínűleg ez utóbbi kifejezések az elválás korabeli eufémizmusai.

¹¹⁹ Szó szerint: „megkötözve kimegy”.

¹²⁰ Annak ellenére, hogy az illető nem tette hozzá, hogy adja oda. Ebben az esetben azonban a helyzetre való tekintettel parancsának értelmét veszik figyelembe, mivel nem lehet elvárni, hogy egy kivégzésre készülők szabatosan fejezze ki magát.

¹²¹ Büntetésként.

¹²² Mivel az öngyilkosságra készülőtől sem lehet elvárni a szabatos megfogalmazást.

és oda kell adniuk neki.¹²³ Ha azonban azt mondja három embernek: „Adjatok válólevelet a feleségemnek”, ezek mondhatják másnak, hogy írják meg [a válólevelet], mivel [a férj] *Bét Dinné* tette őket.¹²⁴ Ez Rabbi Méir véleménye. Ez a *haláchá*,¹²⁵ amelyet az onói¹²⁶ Rabbi Hanina hozott a börtönből:¹²⁷ „Én úgy tanultam, hogy ha egy ember azt mondja három embernek: 'Adjatok válólevelet a feleségemnek', ezek mondhatják másoknak, hogy írják meg, mivel Bét Dinné tette őket [a férj].” Rabbi Joszé így válaszolt a küldöttnek:¹²⁸ „Mi azonban azt tanultuk, hogy még ha [a férj] a jeruzsálemi nagy Bét Dinnek mondja is: 'Adjatok válólevelet a feleségemnek', nekik kell utánajárniuk [a megírás részleteinek], megírniuk és átadniuk. Ha tíz embernek mondja: „Írjatok válólevelet és *adjátok át*”¹²⁹ a feleségemnek”, az egyiküknek kell megírnia, és kettőnek aláírnia.¹³⁰ [Ha pedig azt mondja:] „Együtt írjátok”, az egyiküknek kell megírnia, és mindannyiuknak aláírnia. Ebből következik, hogy ha valamelyikük meghal, a válólevél érvénytelen.

7. bekezdés

1. Ha valaki nem beszámítható állapotában¹³¹ azt mondja: „Írjatok válólevelet a feleségemnek”, [ez olyan, mintha] nem mondott [volna] semmit. Ha azt mondja: „Írjatok válólevelet a feleségemnek”, utána beszámíthatatlan állapotba kerül, és azt mondja: „Ne írjatok”, utóbbi szavai olyanok, [mintha] nem mondott [volna] semmit. Ha megnémul, megkérdezik tőle: „Írjunk válólevelet a feleségednek?”, és bólint a fejével, három kérdést tesznek fel neki, és a „nem”-re mindig „nem”-et int, az „igen”-re pedig „igen”-t, meg kell írniuk a válólevelet, és odaadniuk [az asszonyoknak].
2. Ha azt mondják a férjnek: „Írunk válólevelet a feleségednek”, ő pedig azt mondja „Írjatok”, ők pedig azt mondják az írnoknak: „Írd meg”, és a tanúknak: „Írjátok alá”, még ha meg is írták, alá is írták és oda is adták a férjnek, ő pedig odaadta a feleségének, a válólevél érvénytelen, hacsak nem maga mondta az írnoknak: „Írd meg”, a tanúknak pedig: „Írjátok alá.”¹³²
3. [Ha valaki azt mondja a feleségének]: „Itt a válóleveled, ha meghalnék” [vagy:] „Ez a válóleveled, ha belehalok ebbe a betegségbe” [vagy:] „Itt a válóleveled, miután meghaltam”,¹³³ [olyan, mintha] nem mondott [volna] semmit.¹³⁴ [Ha azt

¹²³ Ebből a misnából kiderül, hogy az „adj” és az „írj és adj” esetében érvényes a válólevél, akkor azonban nem, amikor csak az „írj” felszólítás van meg.

¹²⁴ Mivel polgári peres ügyekben háromtagú bíróság dönthet, bíró pedig minden törvényt ismerő ember lehet.

¹²⁵ Azaz a *haláchá* a következőkben Rabbi Hanina kifejtett véleményét követi.

¹²⁶ Lyddához közeli település, vö. 1Krón 8,12.

¹²⁷ Azaz Rabbi Akibától, aki ekkor börtönbe volt zárva.

¹²⁸ Azaz Rabbi Haninának, aki Rabbi Akiba küldöttjeként lépett fel.

¹²⁹ A *Gemará* hozzáteszi az „adjátok át” kifejezést is.

¹³⁰ Tanúként.

¹³¹ Szó szerint: „kordiakos hatása alatt”. A *Gemará* a „kordiakos”-t az újbor okozta kábulathoz hasonlítja.

¹³² Ez a misna Rabbi Joszé fentebb említett véleményéhez áll közel, más talmudi vélemény szerint azonban Rabbi Méir véleményével is összeegyeztethető, amennyiben feltételezzük, hogy kevesebb mint három emberről van szó, akik a férj helyett eljárnak.

¹³³ A bölcsék is megjegyezték, hogy az első és a harmadik mondat értelme ugyanaz.

¹³⁴ Mivel a halál után nem lehet elválni.

- mondja: „Itt a válóleveled,] mától érvényes, ha meghalnék”, [vagy: „Itt a válóleveled], mostantól érvényes, ha meghalnék”, akkor a válólevél érvényes.¹³⁵ [Ha azt mondja: „Itt a válóleveled], mostantól érvényes, és a halálom után”, akkor ez [egyszerre] válólevél is, meg nem is. [Ebben az esetben] ha meghal [a férj, és nincs utódja, a feleségének] köteles elvégeznie a *halica*¹³⁶ szertartást,¹³⁷ de nem mehet hozzá férjének fivéréhez.¹³⁸ [Ha a férj azt mondta:] „Itt a válóleveled, mától érvényes, ha belehalnék ebbe a betegségbe”, de aztán felkelt, és kiment a piacra,¹³⁹ [azután azonban] megbetegedett és meghalt, meg kell vizsgálni. Ha az első betegségébe halt bele, a válólevél érvényes, egyébként nem.
4. A feleség nem érintkezhet a férjjel, csak tanúk jelenlétében.¹⁴⁰ Rabszolga vagy szolgáló is megfelel [tanúnak]. Nem lehet azonban saját szolgálója, mivel a szolgálója előtt illetlenséget is megenged magának.¹⁴¹ Mi tehát [a feleség státusza] ez alatt az idő alatt? Rabbi Jehuda szerint minden szempontból olyan, mint bármely más házas asszony. Rabbi Joszé szerint [egyszerre] elvált és nem elvált.
 5. [Valaki azt mondja]: „Itt a válóleveled, amennyiben adsz nekem kétszáz zuzt”,¹⁴² elválnak számít, és meg kell adnia [a férjének a pénzt]. [Ha a férje azt mondja]: „[Ez a válóleveled], amennyiben mától számítva harminc napon belül adsz nekem [kétszáz zuzt]” – ha megadja harminc napon belül, elvált, ha nem, akkor nem. Rabban Simeon ben Gamliél mondta: volt egy ember Szidonban, aki azt mondta a feleségének: „Itt a válóleveled, amennyiben visszaadod a ruhámat.” A ruhája azonban elpusztult, ezért a bölcsek úgy döntöttek, hogy [a ruha] ellenértékét kell odaadnia neki.
 6. [Valaki azt mondja]: „Itt a válóleveled, amennyiben gondozod az apámat, [vagy] szoptatod a fiamat.” – Meddig kell szoptatnia? Két évig. Rabbi Jehuda szerint tizenhét hónapig. – Ha az apa vagy a gyermek meg is hal [közben], a válólevél érvényes. [Ha azonban azt mondja:] „Itt a válóleveled, amennyiben gondozod az apámat két évig, [vagy] szoptatod a fiamat két évig”, ekkor, ha a gyermek vagy az apa meghal, vagy az apa azt mondja: „Nem akarom, hogy gondozz”, bár [a feleség] nem adott okot a panaszára, a válólevél érvénytelen. Rabban Simeon ben Gamliél szerint azonban az ilyen válólevél érvényes. [Sőt,] Rabban Simeon ben Gamliél általános szabályként lefektette, hogy minden olyan esetben, amikor nem [a feleség] a meghiúsulás oka, a válólevél érvényes.
 7. [Ha valaki azt mondja]: „Itt a válóleveled, amennyiben nem térek vissza mostantól számított harminc napon belül”, és éppen Júdába indult Galileából – ha Antiprasis jut csak el, és onnan visszafordul, megtöri a feltételt [és a válólevél

¹³⁵ Azaz a válólevél a haláltól fogva érvényessé válik, mégpedig visszamenőleg attól az időponttól kezdve, amelyet kijelentett.

¹³⁶ A szertartás során a sógor, akinek el kellene vennie az asszonyt, leveszi a saruját, és átadja az asszonynak: azt jelképezi ezzel, hogy nem képes vagy nem akar az elhunyt fivér helyére lépni.

¹³⁷ Mivel elképzelhető, hogy a válólevél nem volt érvényes, tehát nem elvált, hanem özvegyasszonynak számít, s mint ilyen, vonatkozik rá a sógorházasság.

¹³⁸ Mivel elképzelhető, hogy a válólevél érvényes. A sógorházasság pedig csak az özvegyre vonatkozik, az asszony pedig a válás miatt nem özvegy.

¹³⁹ Tehát gyógyulásának tanúi is voltak.

¹⁴⁰ Mármost abban az esetben, ha a férj olyan kijelentést tett, amely alapján visszamenőleg is elválnak minősülhet az asszony [„mától érvényes, ha meghalnék”].

¹⁴¹ Szó szerint: „büszke a szíve a szolgálója előtt”.

¹⁴² Egy *zuz* értéke egy *denarius*.

nem érvényes]. [Ha azt mondja:] „Itt a válóleveled, amennyiben nem térek vissza mostantól számított harminc napon belül”, és éppen Galileába indult Júdából – ha Kefar Utnajig jut csak el, és onnan visszafordul, megtöri a feltételt [és a válólevél nem érvényes]. [Ha azt mondja:] „Itt a válóleveled, amennyiben nem térek vissza mostantól számított harminc napon belül”, és éppen külföldre indult – ha Akkóig jut csak el, és onnan visszafordul, megtöri a feltételt [és a válólevél nem érvényes]. [Ha azt mondja:] „Itt a válóleveled, amennyiben harminc napig távol lennék tőled” – még ha állandóan jött és ment is,¹⁴³ de nem érintkezik a feleségével, a válólevél érvényes.

8. [Ha valaki azt mondja:] „Itt a válóleveled, amennyiben nem térek vissza mostantól számított tizenkét hónapon belül”, és meghal tizenkét hónapon belül, a válólevél nem érvényes. [Ha valaki azt mondja:] „Itt a válóleveled, mostantól érvényes, amennyiben nem térek vissza mostantól számított tizenkét hónapon belül”, és meghal tizenkét hónapon belül, a válólevél érvényes.
9. [Ha valaki azt mondja:] „Amennyiben nem térek vissza mostantól számított tizenkét hónapon belül, írjatok válóleveget, és adjátok oda a feleségemnek”, ők pedig a tizenkét hónap letelte előtt megírták, de csak [a letelte] után adták oda [a feleségnek], a válólevél érvénytelen. [Vagy:] „Írjatok válóleveget, és adjátok oda a feleségemnek, amennyiben nem térek vissza mostantól számított tizenkét hónapon belül”, ők pedig a tizenkét hónap letelte előtt megírták, de csak [a letelte] után adták oda [a feleségnek], a válólevél érvénytelen. Rabbi Jozsé szerint azonban az ilyen válólevél érvényes. Ha [azonban a fenti esetben] a tizenkét hónap letelte után írták meg és adták át [a feleségnek], és [a férj] meghalt – ha a válóleveget a halála előtt adták át, a válólevél érvényes, ha azonban előbb meghalt, mint a válóleveget átadták volna, a válólevél érvénytelen. Ha nem lehet tudni [melyik volt előbb], akkor az asszony [státusza] [egyszerre] elvált és nem elvált.¹⁴⁴

8. bekezdés

1. Ha valaki a feleségének dobja a válóleveget, miközben [a felesége] a saját kertjében vagy házában van, ezáltal elvált tőle. Ha azonban [a férj] a saját kertjében vagy házában dobja neki a válóleveget, még ha egy ágyban fekszenek is, nem vált el. Ha azonban az ölébe vagy a kosarába dobja, elvált.¹⁴⁵
2. Ha [a férj] azt mondja a feleségének: vedd el ezt az adóslevelet, vagy máshogy találja meg,¹⁴⁶ és elolvassa, és [kiderült, hogy] a válóleveled, nem érvényes, csak akkor, ha [a férj] ki nem jelenti: „Itt a válóleveled”. Ha [a férj] alvás közben [felesége] kezébe tette, s amikor az asszony felébredt, elolvasta, és [kiderült, hogy] a válóleveled, nem érvényes, csak akkor ha [a férj] ki nem jelenti: „Itt a válóleveled”. Ha a feleség közterületen áll, és a férfi odadobja neki [a válóleveget] – ha a feleséghez esik közelebb, elvált, de ha a férjhez, nem vált el. Ha középre esik, akkor [egyszerre] elvált és nem elvált.

¹⁴³ Szó szerint: „és jött és ment, és jött és ment”.

¹⁴⁴ Ld. a fejezet 4-es részében tárgyalta.

¹⁴⁵ A misna mögötti gondolat alapja a 5Móz 24,1, amely szerint a feleség „kezébe” kell átadni a válóleveget. A feleség saját tulajdona (illetve saját teste és munkaeszköze) a kezének számít, a férj tulajdona azonban nem.

¹⁴⁶ Szó szerint: „mögötte találja meg”.

3. Ugyanez a helyzet az eljegyzéssel és az adóssággal is. Ha a hitelező ezt mondja: dobd ide nekem az adósságot, és odadobja – ha a hitelezőhöz esik közelebb, a hitelező tulajdona lesz. Ha az adóshoz, az adós továbbra is tartozik, ha pedig középre, osztoznak. Ha az asszony tetőn áll, a férj pedig [fel]dobja neki – amennyiben eléri a tető légerét, elvált. Ha a férj van fent, és a feleség lent, és a férj [le]dobja neki [a válólevelet], amennyiben elhagyta a tető légerét, még ha [rögtön] utána olvashatatlan lesz is, vagy elég, elvált.
4. Sammai iskolája megengedi, hogy az ember elváljon feleségétől egy régi válólevéllel, Hillél iskolája azonban tiltja. Mit értünk „régii válólevél” alatt? Amelynek a megírása után érintkezik a feleségével.
5. Ha valaki más királyság dátumát írta a válólevélre, a méd királyság szerint,¹⁴⁷ a görög királyság szerint,¹⁴⁸ a Templom felépülése szerint vagy a Templom lerombolása szerint, illetve a [válólevél megírója] keleten volt, és nyugati dátumot írt rá, vagy nyugaton volt, de keleti dátumot írt rá – akkor az asszonynak [aki egy ilyen válólevél alapján újraházasodott], mindkét férjétől el kell válnia, válólevelet kell kérnie mind a kettőtől, nem követelheti egyiküktől sem a házasságlevele [alapján járó összege]t, sem kártérítést, sem eltartást, sem [a hozományként hozott] ruhadarabjait, ha valamelyiktől elveszi ezeket, vissza kell adnia. Ha bármelyiktől gyermeke született, az törvénytelennek számít. [Ha valamelyikük pap,] egyikük sem szennyezheti be magát vele, egyiküknek sincs joga azokhoz, amiket az asszony talál, sem a munkájához, és egyikük sem teheti semmissé a fogadalmait. Ha pedig [az asszony] nem papi vagy lévita származású, nem mehet paphoz feleségül. Ha lévita származású, nem ehét a tizedből, ha papi, [nem ehét] a *terumá*ból. Egyik férjének örökösei sem örökölhetik a házasságlevele [alapján neki járó összege]t, és ha meghalnak, mindegyikük fivéreinek [ha szükséges], el kell végezniük a *halicá* szertartását, de egyikük sem veheti feleségül. Ha [a válólevélre] a férj vagy a feleség neve, a férj vagy a feleség városának a neve volt rosszul írva, a feleségnek [akkor is] el kell hagynia mindkét férjét, és mindezek a [fentebb említett] dolgok vonatkoznak rá.
6. Ha annak az özvegyasszonynak, akit közeli vérrokonság miatt nem vehet feleségül férje testvére,¹⁴⁹ a vetélytársa¹⁵⁰ szabadon¹⁵¹ megházasodhat, és meg is házasodik,¹⁵² később azonban kiderül, hogy az özvegyasszony meddő, vetélytársának mindkét férjétől el kell válnia,¹⁵³ és mindezek a [fentebb említett] dolgok vonatkoznak rá.

¹⁴⁷ Az Akhaimenida kor időszámítása szerint.

¹⁴⁸ A Szeleukida kor időszámítása szerint.

¹⁴⁹ Azaz nem mehet hozzá sógorához. A szövegben e helyett a tagmondat helyett az *ervá* szó szerepel, amely olyan asszonyt jelöl, aki közeli vérrokonság miatt nem mehet feleségül egy másik férfihoz – vagy azért, mert az illető férfival (azaz jelen esetben a sógorával) köti össze közeli rokonság, vagy mert annak már meglévő feleségével.

¹⁵⁰ Férjének másik felesége – a szóhasználathoz ld. 1Sám 1,6.

¹⁵¹ Azaz a *halicá* szertartás elvégzése nélkül, amellyel a sógorházasság rájuk háruló kötelezettségeit felbontják.

¹⁵² Ismét csak *halicá* nélkül.

¹⁵³ Mert utólag derül ki, hogy a másik feleség gyermektelensége miatt neki lett volna kötelessége a sógorházasság – amely kötelezettség alól csak a *halicá* adhatott volna mentességet.

7. Ha a sógor feleségül veszi testvére özvegyét, vetélytársa pedig [*halicá* nélkül] hozzámert egy másik férfihoz, az első¹⁵⁴ azonban kiderül, hogy meddő, a másíknak¹⁵⁵ mindkét férjéttől el kell válnia,¹⁵⁶ és mindezek a [fentebb említett] dolgok vonatkoznak rá.
8. Ha egy írnek válóleulet írt a férj, és nyugtát¹⁵⁷ a feleség számára, de tévedésből a feleségnek adta a válóleulet és a férjnek a nyugtát, ők pedig cseréltek egymás között, majd egy idő múlva a férfi átadta a válóleulet, a nő pedig a nyugtát, [aztán a nő újra megházasodott], mindkét férjéttől el kell válnia,¹⁵⁸ és mindezek a [fentebb említett] dolgok vonatkoznak rá. Rabbi Eliezer szerint ha azonnal átadja [a férj] a válóleulet, akkor nem érvényes, azonban ha később, akkor érvényes.¹⁵⁹ Az első [átadásnak]¹⁶⁰ nincs hatalmában semmissé tenni a második [átadás] jog[következményé]t.¹⁶¹ Ha egy férfi válóleulet írt a feleségének, de később meggondolta magát [és nem adta át neki], Sammai iskolája szerint alkalmatlanná tette [feleségét] arra, hogy paphoz menjen feleségül.¹⁶² Hillél iskolája szerint azonban ha bizonyos feltétellel adta [a válóleulet] a feleségének, és a feltétel nem teljesült,¹⁶³ [még ezzel sem] tette alkalmatlanná [feleségét] arra, hogy paphoz menjen feleségül.¹⁶⁴
9. Ha valaki elvált a feleségéttől, de aztán vele tölti az éjszakát egy fogadóban,¹⁶⁵ Sammai iskolája szerint nem köteles újra válóleulet adni neki,¹⁶⁶ Hillél iskolája szerint azonban köteles újra válóleulet adni neki.¹⁶⁷ Mikor¹⁶⁸ Ha megesküdték, s utána adta neki a válóleulet. Ha csak a jegyese volt, nem szükséges újra válóleulet adni neki, mert [a jegyesevel] nem enged meg magának illetlenséget.¹⁶⁹ Ha valaki olyan asszonyt vesz el, akitől kopasz válóleuvel váltak el, [annak az asszonynak] mindkét férjéttől el kell válnia, és mindezek a [fentebb említett] dolgok vonatkoznak rá. A kopasz válóleulet bárki aláírhatja Ben Nannász szerint, Rabbi Akiba szerint azonban csak olyan rokonok írhatják alá, akik más-hol is tanúskodhatnak.¹⁷⁰ Mit nevezünk kopasz válóleuvelnek? Amelyen több behajtás van, mint aláírás.¹⁷¹

¹⁵⁴ Azaz az özvegyről, aki a sógorához ment hozzá.

¹⁵⁵ A *halicá* nélkül megházasodott nőnek.

¹⁵⁶ Ld. 153. jegyzet.

¹⁵⁷ Átvételi elismervényt arról, hogy férjéttől átvette váláskor a házasságlevele alapján neki járó összeget.

¹⁵⁸ Mert először a férj vette át a felesége kezéből a válóleulet, pedig fordítva kellett volna történnie, ettől pedig az egész eljárás érvénytelen.

¹⁵⁹ Mert akkor nyilvánvaló, hogy nem a feleség adta a férjnek, hanem fordítva.

¹⁶⁰ Amikor a nő adja a férfinak.

¹⁶¹ Mármint abban az esetben, ha nem azonnal adta oda a férj a válóleulet.

¹⁶² A férj halála után. Papi származású férfi ugyanis nem vehet feleségül elvált asszonyt. Tehát a válóleuvel részben érvényesnek számít.

¹⁶³ És ebből következően a nő nem vált el a férjéttől.

¹⁶⁴ Mármint a férj halála után.

¹⁶⁵ Tehát olyan helyen, ahol nem kettesben vannak együtt.

¹⁶⁶ Mivel vélhetőleg nem létesítettek egymással nemi kapcsolatot, így nem számítanak ismét házastársaknak.

¹⁶⁷ Mivel vélhetőleg nemi kapcsolatot létesítettek egymással, így ismét házastársaknak számítanak.

¹⁶⁸ Ld. 87. jegyzet. A kérdés mindkét iskola véleményére vonatkozik.

¹⁶⁹ Szó szerint: „nem büszke a szíve vele szemben”.

¹⁷⁰ Azaz egyéb ügyben is megfelelőnek tanúnak.

¹⁷¹ A többszörösen összehajtogatott válóleulet minden hajtásnál alá kell írni, mégpedig a hátoldalán három tanúnak [míg az egyszerű válóleulet összesen két tanú írja alá a levél első oldalán]. Ilyen

9. bekezdés

1. Ha valaki elválík a feleségétől, és azt mondja neki: „Bárkihez szabadon hozzámehetsz, kivéve egy bizonyos személyt”, Rabbi Eliézer szerint megházasodhat [ez alapján a válólévél alapján]. A bölcsek szerint azonban nem.¹⁷² ¹⁷³ Mít kell tehát [a férjnek] tennie? Vissza kell vennie [a válólévelet], és ismét odaadnia, és kijelentenie: „Bárkihez szabadon hozzámehetsz.” Ha azonban beleírta [a válólévélbe a fenti kitételt], még ha később ki is törölte belőle, [a válólévél] érvénytelen.
2. [Ha azt mondja a válólévél átadásakor:] „Bárkihez szabadon hozzámehetsz, kivéve apámat és apádat, a fivéremet és a fivéredet, rabszolgát, pogányt”,¹⁷⁴ azaz olyasvalakit, aki nem jegyezheti el, [ebben az esetben a válólévél] érvényes. [Ha azonban azt mondja:] „Bárkihez szabadon hozzámehetsz, kivéve – ha özvegyről van szó – a főpaphoz, vagy – ha elváltról vagy olyan özvegyről, aki nem ment hozzá a sógorához – papi származású férfihoz, vagy – ha törvénytelen gyerekről vagy gibeonita származásúról van szó – nem papi vagy lévita származású zsidó férfihoz, vagy – ha nem papi vagy lévita származású zsidó – törvénytelen gyerekekhez, gibeonitához, azaz bárkihez, aki a törvény ellenére ugyan, de eljegyezheti; [ezekben az esetekben a válólévél] nem érvényes.
3. A válólévél lényege [ugyanis] ez: „Bárkihez szabadon hozzámehetsz.”¹⁷⁵ Rabbi Jehuda szerint [ezt kell a férjnek mondania:] „Ez a te elbocsátásod dokumentuma, elengedésed jele, válóléveled, amelyet én adok neked. Elmehetsz, és feleségül mehetsz, akihez akarsz.” A felszabadító levél lényege: „Szabad asszony vagy, a magad tulajdona vagy.”
4. A következő válólévelek érvénytelenek, de ha egy asszony mégis újraházasodik utánuk, a gyermeke [aki a következő házasságából születik] törvényes: [az olyan válólévél,] amelyet a férj saját maga írt, de nem írták alá tanúk, [az olyan válólévél,] amelyet aláírtak tanúk, de nincs rajta dátum, [az olyan válólévél,] amelyen van dátum, de csak egy tanú írta alá. Ez a három válólévél érvénytelen, de ha egy asszony mégis újraházasodik utánuk, a gyermeke [aki a következő házasságából született] törvényes. Rabbi Elázár szerint még ha [egy válólévelet] nem írták alá tanúk, de a férj tanúk jelenlétében adja át [a feleségnek], [a válólévél] érvényes, [sőt, ilyen esetben a feleség] még a jelzőlappal terhelt tulajdonból is visszakérheti a házasságlevele alapján neki járó pénzt, mivel a tanúk aláírása csak a társadalmi rend érdekében kötelező.
5. Ha ketten küldtek válólévelet [feleségeiknek ugyanazzal a közvetítővel], ezeken pedig ugyanazok a nevek szerepelnek,¹⁷⁶ és [a közvetítő] összekeveri őket, [a közvetítőnek] kötelessége mindkét asszonynak mindkét válólévelet átadni. Ha

válólévelet főként a papi származású férjeknek kell kiállítani, őket ugyanis a hagyomány hirtelen haragúnak tartja, így amíg a válólévelet hajtogatja, meggondolhatja magát. (bBB 160a)

¹⁷² Mivel a válólévél érvénytelen.

¹⁷³ Szó szerint: Rabbi Eliézer engedi, a bölcsek azonban tiltják. A *baláchá* a bölcseket követi, mivel az ilyen válólévél, ha az asszony mégis az illető férfihoz menne hozzá, érvénytelenné válna, tehát a nő nem számítana elváltnak, így házasságtörést követne el.

¹⁷⁴ Keresztyént.

¹⁷⁵ Tehát ezt bele kell írni a válólévélbe.

¹⁷⁶ Amely nem elképzelhetetlen, hiszen családnév akkor még nem volt, utónévből pedig viszonylag kevés volt.

az egyik elvész, a másik is érvénytelen lesz. Ha öt férfi ír egy válólevelet: „Ez elvált ettől, amaz pedig amattól”, és a tanúk [neve ott szerepel a válólevél] alján, [a válólevél] mindegyik esetre érvényes, és mindegyik asszonymag meg kell kapnia. Ha azonban az írnok válólevél-mintákat használ [egy lapra, egymás alá], és a tanúk [neve a lap] alján [szerepel], csak az [a válólevél] érvényes, amely után a tanúk [aláírása] található.

6. [Ha ugyanarra a lapra] egymás mellé két válólevelet írtak, és a két tanú héberül írt neve¹⁷⁷ átér az egyik alól a másik alá, és a két tanú görögül írt neve átér az egyik [válólevél] alól a másik [válólevél] alá, csak az [a válólevél] érvényes, amely után az első tanúk [aláírása] található.¹⁷⁸ Ha egy héberül írt név után egy görögül írt név, majd ismét héberül, és ismét görögül írt név következik, és ezek átérnek az egyik alól a másik alá, mindkét válólevél érvénytelen.¹⁷⁹
7. Ha a válólevél egy része nem fér rá [a lapra], és egy másik lapon folytatják, ha a tanúk [az egész szöveg] alatt írták alá, érvényes. Ha a tanúk a lap tetején, margóján, illetve az egyszerű válólevelet a hátsó oldalán írták alá, érvénytelen.¹⁸⁰ Ha [két válólevelet] a tetejüknel fogva összetűznek, és a tanúk a kettő között [írják alá], mind a kettő [válólevél] érvénytelen. Ha [két válólevelet] az aljuknál fogva összetűznek, és a tanúk a kettő között [írják alá], amelyiket a tanúk [aláírása] követ,¹⁸¹ az [a válólevél] érvényes. Ha [egy válólevél] teteje egy másik [válólevél] aljához van tűzve, és a tanúk a kettő között [írják alá], amelyiket a tanúk [aláírása] követ, az érvényes.
8. Ha a válólevelet héberül írták, és a tanúk görögül [írták alá], [vagy] görögül [írták], és a tanúk héberül [írták alá], [vagy] az egyik héberül, a másik görögül [írta alá], [vagy] egy írnok írta, és egy tanú [írta alá] – [a válólevél] érvényes. [Ha a tanú így írta alá:] XY tanú – [a válólevél] érvényes. [Vagy:] ben XY tanú – [a válólevél] érvényes. [Vagy:] XY ben XY, és nem írta, hogy tanú – [a válólevél] érvényes. Ez volt a szokás a jeruzsálemi felső körökben.¹⁸² Ha a férj és a feleség családnévét¹⁸³ írja – [a válólevél] érvényes. Zsidó [bírótság] által kikényszerített válólevél érvényes, pogány [bírótság által kikényszerített] érvénytelen. A pogány [bírótság] azonban megkorbácsolhatja, és mondhatja neki: azt tedd, amit a zsidó [bírótság] parancsolt neked – [az így kiadott válólevél] érvényes.
9. Ha egy nőről az a hír járja a városban, hogy eljegyezték, [úgy kell tekinteni,] mintha eljegyezték volna. Ha az, hogy elvált, [úgy kell tekinteni,] mintha elvált volna. [Mindezek viszont] csak akkor [vannak így], ha [a hírben] nincsenek pontosítások. Mi számít pontosításnak? [Például ha ezt mondja:] „XY azzal a feltétellel vált el a feleségétől, hogy...” [vagy] „XY a felesége felé dobta az eljegyzési pénzét, de nem tudni, a feleséghez vagy a férjhez esett-e közelebb. – Ezek számítanak pontosításnak.

¹⁷⁷ Szó szerint: „ha a két zsidó tanú” – de itt nem a tanúk jogállása a problémás, hanem az írásmód.

¹⁷⁸ A tanúk nevei egymás alatt szerepelnek.

¹⁷⁹ Mert a felváltva jobbról balra és a balról jobbra írt nevek miatt nem lehet tudni, melyik tanú melyik válólevelet írta alá.

¹⁸⁰ Ld. 171. jegyzet.

¹⁸¹ Amelyiknél a válólevél és a tanúk aláírásának írásiránya megegyezik.

¹⁸² Mármost a legutolsó formula: XY ben XY. Más nézet szerint az ezután következő formula.

¹⁸³ Vagy bármilyen megkülönböztető nevét.

10. Sammai iskolája szerint egy férfi ne váljon el a feleségétől, csak akkor, ha valami ellenszenveset¹⁸⁴ talál benne, ahogy meg van írva: „mert valami ellenszenveset talált benne”.¹⁸⁵ Hillél iskolája szerint azonban [egy férfi elválhat a feleségétől], ha a felesége elrontotta az ételt, mert meg van írva: „mert valami ellenszenveset talált benne”.¹⁸⁶ Rabbi Akiba szerint [akkor is elválhat tőle], ha talált egy nála szebb nőt, mert meg van írva: „de később nem találja kedvére valónak”.¹⁸⁷

The Mishna Gittin Tractate

The Tractate Gittin, as its name implies, is concerned mainly with problems of the document known as Get (plural Gittin). The name was applied to two kinds of document – the (*get pitturin*), the writ of divorce, given by a husband to his wife, and the (*get shibrur*), given by a master to his slave. When used without further qualification, the word refers to the former of these. It is this document that the tractate Gittin principally deals with. To avoid misunderstanding, however, the fact must be emphasised that the main theme of Gittin is not divorce, but the validity of the (*get*).

The translation is based on the following text: Seder Nasim. In: *Shisha sidre Mishnah im perushe rabenu Ovadiya mi-Bartenura ve-im kitsur perush tosafot Yom Tov*. Hocaat Horev, Jerusalaĵim 1994, pp. 715–747.

¹⁸⁴ Szó szerint: tisztátalanságot, illetlen dolgot. A szóhasználat a protestáns új fordítású Biblia szóhasználatát követi, ld. alább.

¹⁸⁵ 5Móz 24,1.

¹⁸⁶ Sammai iskolája az „ellenszenves”, azaz „tisztátalan” szót hangsúlyozza, Hillél iskolája a „valami” szót, innen az eltérés, bár ugyanarra a bibliai helyre alapozzák a véleményüket.

¹⁸⁷ Azaz nem tetszik már neki. 5Móz 24,1. Rabbi Akiba itt nem egy harmadik utat képvisel, hanem Hillél iskolájának véleményét támogatja, és a megfogalmazás erőteljességének a célja az, hogy az egyre erőteljesebb keresztény egyháznak a házasság felbonthatatlanságáról szóló tanítását ellenpontozza. (I. Halevy véleményét idézi az Encyclopaedia Judaica, *Gittin* szócikk.)